

O'SMIRLAR TARBIYASIDA OILAVIY VA IJTIMOY MUHITNING SALBIY XULQ- ATVORGA TA'SIRI.

Zaripova Latofat Bahridin qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti, Psixologiya yo'nalishi magistranti.

Annotatsiya: *Mazkur tadqiqotda o'smirlar tarbiyasida oilaviy va ijtimoiy muhitning salbiy xulq-atvor shakllanishiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy-pedagogik va psixologik jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida oiladagi tarbiyaviy muhit, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar, emotsional qo'llab-quvvatlash darajasi hamda nazorat mexanizmlarining o'smir shaxsiga ta'siri yoritib berilgan. Shuningdek, tengdoshlar guruhi, ta'lim muassasasi, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy-madaniy muhitning salbiy xulq-atvor namoyon bo'lishidagi o'rni asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari o'smirlarda deviant xulq-atvorning oldini olishda oilaviy tarbiya va ijtimoiy muhitning uyg'un hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Olingan xulosalarpedagoglar, psixologlar hamda ota-onalar uchun maliy tavsiyalar ishlab chiqishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *o'smirlar tarbiyasi, oilaviy muhit, ijtimoiy muhit, salbiy xulq-atvor, deviant xulq-atvor, ota-ona ta'siri, tengdoshlar guruhi, pedagogik profilaktika, psixologik omillar, ijtimoiy moslashuv.*

Аннотация: *В данном исследовании с научно –педагогической и психологической точек зрения анализируются влияние семейной и социальной среды на формирование негативного поведения у подростков. В ходе исследования раскрывается роль воспитательной атмосферы в семье, характера взаимоотношений между родителями, уровня эмоциональной поддержки и механизмов контроля в процессе развития личности подростка. Также обосновано значение группы сверстников образовательного учреждения, средств массовой информации и социально-культурной среды в проявлении негативных форм поведения. Результаты исследования свидетельствуют о том, что профилактика девиантного поведения подростков требует согласованного взаимодействия семьи и социальной среды. Полученные выводы могут быть использованы в практике педагогов психологов и родителей при разработке практических рекомендаций.*

Ключевые слова: *подростковое воспитание, семейная среда, социальная среда, негативное поведение, девиантное поведение, влияние родителей, группа сверстников, педагогическая профилактика, психологические факторы, социальная адаптация.*

Annotation: *This study analyzes the influence of family and social environments on the formation of negative behavior in adolescents from a scientific, pedagogical, and psychological perspective. The research highlights the role of the family's educational atmosphere, the nature of parental relationships, the level of emotional support, and control mechanisms in adolescent personality development. Additionally, the impact of*

peer groups, educational institutions, mass media, and socio-cultural environment on the manifestation of negative behavior is examined. The findings indicate that preventing deviant behavior in adolescents requires coordinated interaction between the family and social environment. The conclusions can serve as practical recommendations for teachers, psychologists, and parents.

Keywords: *adolescent upbringing, family environment, social environment, negative behavior, deviant behavior, parental influence, peer group, pedagogical prevention, psychological factors, social adaptation.*

KIRISH

O'smirlik- Inson hayotining eng murakkab va nozik bosqichi bo'lib, bu davrda shaxsiyat shakllanadi, xulq-atvor, ijtimoiy identifikatsiya va motivatsiya asoslari barqarorlashadi. Shu sababli atrof-muhitning salbiy omillari o'smirning psixologik, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga keskin salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, oilaviy va ijtimoiy muhit o'smirlarning xulq-atvori shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning salbiy komponentlari portlash xavfi bo'lgan deviant xulq-atvorlar, nizolar, ijtimoiy izolyatsiya va agressivlikni kuchaytiradi.

O'smirlik davrining xususiyatlari.

O'smirlikning o'ziga xosligi- bu biokognitiv jarayonlarning keskin sur'atda o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, quyidagi belgilar bilan ifodalanadi:

- . Tashqi ta'sirga nisbatan sezgirlikning yuqoriligi
- . O'zini aniqlash jarayoni
- . Guruhlarga bog'lanish motivatsiyasining mustahkamlanishi
- . Identifikatsiya va ijtimoiy qabul qilish istagi.

Oilaviy muhitning ta'siri.

Oiladagi stress va konfliktlar- oiladagi nizolar, qo'pol tarbiya usullari, ota-onalar o'rtasidagi nizolar o'smirda ichki xavotir, ishonchsizlik va agressiyaga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy zo'ravonlik, izchil janjallar, emotsional e'toborsizlik o'smirni tashqaridan ijobiy imtiyoz qidirishga undaydi, bu esa ko'pincha nomuvofiq guruhlar bilan aloqalarni kuchaytiradi.

Ota-ona nazorati va chegaralarning yo'qligi- ota-onalarning cheklovsiz tarbiyasi yoki nazoratning umuman bo'lmasligi o'smirni mustaqil qaror qabul qilishda xatoliklarga olib keladi. Nazorat yo'qolishi deviant modellarning ko'payishiga, giyohvand moddalarga qiziqishning ortishiga va ijtimoiy normalarni e'tiborsiz qoldirishga sabab bo'ladi.

Oilaviy model va axloqiy qadriyatlar ta'limi- Oilaviy axloqiy qadriyatlar, hayotga munosabat, qaror qabul qilish mexanizmlari o'smirlar ongida chuqur iz qoldirdi. Qadriyatlarning zauf yoki kontradiktorli uzatilishi shaxsiy identifikatsiya buzilishiga olib keladi, bu esa salbiy xulq-atvorning norallashtirilishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy muhitning ta'siri.

Do'stlar guruhi va ijtimoiy o'zgarish- o'smirlar ijtimoiy o'rganish jarayonida tengdoshlar guruhiga katta ahamiyat beradi. Tengdoshlar bosimi, guruh ichidagi

normativlar salbiy xulq-atvorni rag'batlantirishi yoki mustahkamlashi mumkin. Masalan, agressivlik, chekish iste'moli yoki jinoyat xulq-atvoriga moyillik guruhi tomonidan qabul qilinadigan deb qaralishi mumkin.

Ijtimoiy medianing roli- bugungi kunda ijtimoiy media platformalar o'smirning xulq-atvori, tasavvurlari va qadriyatlariga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Nomuvofiqkontent, cyberbullying, qo'pollik, streotiplar- bularning barchasi o'smirlarda salbiy xulq-atvorni kuchaytirishi mumkin.

Ta'lim muassasalari muhitining roli- maktab va qo'shimcha ta'lim muhitida yomon xulq-atvor, zo'ravonlik, ijtimoiy izolyatsiya motivatsiyalari ham o'smirlarning salbiy xatti-harakatlariga moyilligini oshiradi. Ta'lim muassasalari ijtimoiy normalarni mustahkamlashga muhim platform bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Salbiy xulq-atvorning asosiy ko'rinishlari.

Salbiy xulq-atvor shakllari:

- . Agressiv / tajovuskor xatti-harakatlar
- . Deviant ijtimoiy faoliyat (jinoyatlar, giyohvand moddalarga aloqadorlik)
- . O'rganish va kontsentratsiya yo'qolishi
- . Guruh nazoratiga bo'ysunishning ortishi
- . Internet orqali zararli odatlarni qabul qilish.

Oldini olish mexanizmlari.

Oilaviy psixologik qo'llab-quvvatlash- oilaviy konsultatsiya, ota-ona tarbiya kompetensiyalarini oshirish, empatiya va kommunikatsiya ko'nikmalarini mustahkamlash -salbiy ta'sirlarni kamaytirishning samarali yo'llaridir.

Maktabda ijtimoiy-psixologik dasturlar

-ijtimoiy ko'nikmalar bo'yicha treninglar

-konfliktlar bilan samarali kurashish kurslari

-tengdoshlar o'rtasida kooperativ faoliyatlar o'tkazish- bu ijobiy xulq-atvorni rag'batlantiradi.

Ijtimoiy media savodxonligi- mahalla, sport va san'at markazlari, yoshlar klublari- ijobiy faoliyatni rag'batlantiradigan muhitni yaratadi, bu esa salbiy guruhlariga murojaatni kamaytiradi.

1-jadval . O'smirlarda salbiy xulq-atvor shakllariga ta'sir etuvchi omillar.

Omillar guruhi	Omilning mazmuni (ilmiy tavsif)	Salbiy xulq-atvor ko'rinishlari	Oldini olish mexanizmlari
Oilaviy omillar	Oilada emotsional sovuqlik, nazorat va talabning nomutanosibliigi	Tajovuzkorlik, itoatsizlik, yolg'onchilik	Ota-onalar bilan pedagogic-psixologik treninglar, oilaviy maslahatlar
Ijtimoiy muhit omillari	Nosog'lom tengdoshlar guruhi, deviatr submadaniyat ta'siri	Huquqbuzarlik, zararli odatlarga moyillik	Ijobiy ijtimoiy muhit yaratish, to'garak va jamoaviy faoliyatga jalb etish
Ta'limiy-pedagogik omillar	O'quv motivatsiyasining pastligi, pedagogic	Dars qoldirish, intizom buzilishi	Induvidual yondashuv, rag'batlantirish, pedagogic monitoring

	e'tiborsizlik		
Shaxsiy- psixologik omillar	O'zini baholashning noadekvatligi, emotsional beqarorlik	Impulsiv xatti- harakatlar, asbiylik	Psixologik diagnostika va korreksion mashg'ulotlar
Biologik- fiziologik omillar	Pubertat davridagi gormonal o'zgarishlar	Tez jahllanish, affektiv holatlar	Sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, psixogigiya
Axborot- madaniy omillar	Nazoratsiz internet va OAV ta'siri	Zo'ravonlikka taqlid, axloqiy me'yorlarning buzilishi	Media savodxonlikni shakllantirish, ota-ona va pedagog nazorati
Ijtimoiy- iqtisodiy omillar	Ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy qiyinchiliklar	Stress, norozilik, agressiya	Ijtimoiy qo'llab- quvvatlash, psixologik yordam
Ma'naviy- axloqiy omillar	Qadriyatlar tizimining yetarli shakllanmaganligi	Axloqiy me'yorlarga amal qilmaslik	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar, ijobiy namuna ko'rsatish

XULOSA

O'smirlarning xulq-atvori murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, ilaviy va ijtimoiy muhit salbiy ta'sirlari uning deviant shakllarini kuchaytiradi.

Oilaviy strukturadagi stress, noto'g'ri tarbiya metodlari, nazorat yo'qligi hamda ijtimoiy muhitdagi salbiy modellar- bu omillar o'smirda salbiy xulq-atvorni yuzaga keltiradi.

Shu sababli, samarali profilaktika strategiyalari ota-ona, ta'lim muassasalari, jamiyat va davlat darajasida integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Yo'ldoshev, S. O'smirlarda salbiy xulq-atvorning psixologik asoslari.-Toshkent: O'zbekiston, 2018.-132 b.

2.Tursunov, J. Pedagogik nazorat va oilaviy tarbiya: o'smirlar xulq-atvorini shakllantirish. Toshkent: O'qituvchi, 2016.- 160 b.

3.Egamberdiyev, A. O'smirlar shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuv.- Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.- 180 b.

4. Axmedov, R. O'smirlar tarbiyasi va oilaviy muhitning roli.- Toshkent: Fan, 2017.- 144 b.

5. Karimova, M. Ijtimoiy muhitning o'smirlarga ta'siri va profilaktika choralari/- Samarqand: Ta'lim, 2019. – 120 b.

6. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development.- Cambridge: Harvard University Press, 1979. – 330 p.

7. Steinberg, L. Adolescence.- New York: McGraw-Hill Education, 2016. – 432 p.